

Terug naar de Bron 2: de Boerenkoolkerk

Rogier Schravendeel

Zoals we al in het vorig artikel lazen was de aanleiding tot het oprichten van de eerste kerk de ontevredenheid van een aantal kerkgangers in Diemen met de Nederlands Hervormde prediking aldaar. De Nederlands Hervormde kerk werd door hen ook wel geringschattend *Het genootschap van 1816* genoemd. Dit had er mee te maken dat koning Willem I in dat jaar de kerk onder het staatsgezag had gesteld. De koning had daarbij vanuit de staat de hoogste posities in de kerk zelf ingevuld met bestuurders van een liberale opvatting, die zichzelf mochten vervangen, en bovendien eigenhandig een reglement, een kerkorde doen opstellen, die een vergaande modernisering was van de Kerkorde van 1618-1619.

Opgelopen spanningen tussen bestuurders en kerkvolk rond deze vernieuwing leidden in 1834 tot de zogenaamde Afscheiding: het vertrek van een aanmerkelijke groep gelovigen uit de Nederlands Hervormde kerk. Zij vormden eigen plaatselijke kerken die

zich niet langer onder het gezag van het bestuur van de Nederlands Hervormde kerk wilden stellen. De afgescheidenen stelden zich op conservatief standpunt. De zogenaamde Dordtse leerregels – een samenvatting van de orthodoxe geloofsleer op Calvinistische basis, die vastgesteld werd tijdens de Dordtse synode van 1618-1619 – stonden bij hen centraal. Ook werden ze niet langer gedwongen om te zingen uit de door hen verfoeide Evangelische Gezangen, die door de Nederlands Hervormde kerk in 1806 waren ingevoerd. De afgescheidenen gingen terug naar de Psalmen, in de berijming van 1773 of bij de nog conservatieveren in de zestiende-eeuwse berijming van Petrus Dathenus ('Datheen'). De uit de Afscheiding voortgekomen kerken waren niet centraal georganiseerd, maar brachten op termijn latere kerkgenootschappen als de Christelijk Gereformeerden en de diverse Gereformeerde Gemeenten voort. In de Watergraafsmeer weten wij niets van een Afscheiding. Ook in Diemen speelde de Afscheiding niet, en in Amsterdam ontstaat weliswaar in 1835 onder leiding van H.P. Scholte op de Bloemgracht de eerste Amsterdamse Afgescheiden Gemeente, maar dat drong verder niet door tot de Watergraafsmeer voor zover wij weten.

De tweede grote afscheidingsbeweging van de negentiende eeuw, de Doleantie van 1886, onder leiding van de uit Maassluis afkomstige dominee Abraham Kuyper, had heel wat meer impact op de kerkelijke situatie van zowel Diemen als de Watergraafsmeer. Kuyper, die later een belangrijk politicus zou worden en meerdere malen minister-president van Nederland, nam op dezelfde manier als de afgescheidenen stelling tegen het bestuur van de Nederlands Hervormde kerk en pleitte vanaf 1872

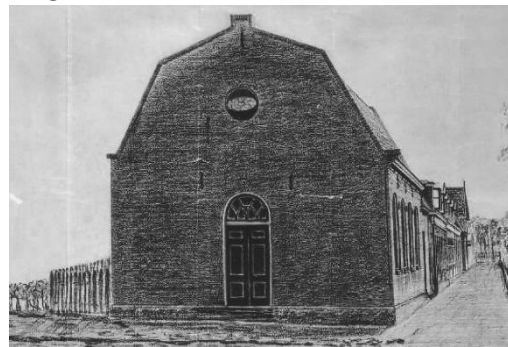
in het door hem opgerichte dagblad *De Standaard* voor het terugkeren van de kerk 'in het gereformeerde spoor der vaderen'. Het kerkbestuur liet zich daar verder weinig aan gelegen liggen. In 1879 richtte de daadkrachtige Kuyper een politieke partij op, de ARP (Antirevolutionaire Partij) en in 1880 werd de Vrije Universiteit gesticht, waar predikanten opgeleid werden buiten de officiële door de Nederlands Hervormde kerk aangewezen universiteiten. In 1886 kwam het in Amsterdam tot een definitieve breuk tussen Kuyper en de Nederlands Hervormde kerk.

Ds. Abraham Kuyper

Waar de Afscheiding van 1834 in Nederland ongeveer 1% van de leden van de Nederlands Hervormde kerk met zich meekrijgt, is dat bij de Doleantie wel 10%. In de Watergraafsmeer is dat zelfs een hoger percentage. Bij de volkstelling van 1890 heeft de Watergraafsmeer op 1.372 Nederlands Hervormde bewoners maar liefst 185 Gereformeerden. Dat is tussen de 13 en 14%. Verder wonen er nog 547 Rooms-Katholieken in het gebied, 45 Hersteld-Luthersen, 32 Christelijk-Gereformeerden, 28 Doopsgezinden, 20 Apostolischen, 9 Israëlieten, 8 Evangelisch-Luthersen en 73 ongenoemden. De Watergraafsmeer is na 1860, wanneer de gemeente nog maar 644 inwoners heeft, vooral na 1880 snel gegroeid en kent in 1890 ca. 2.400 inwoners. De polder bestaat in de negentiende eeuw uit een groot aantal boerderijen waar landbouw en veeteelt bedreven wordt (zie voor meer informatie het boek *Boerderijen in de Watergraafsmeer van Anna Hoeve tot Vergulden Eenhoorn* van Jo Haen-van Langen) en steeds meer tuinderijen. Vanaf 1880 echter begint het dorp Watergraafsmeer zelf te groeien, en met name het stuk rond de Linnaeusparkweg wordt grootschalig nieuwbouw toegepast.

Wie waren nu die eerste Gereformeerden van de Watergraafsmeer, die de eerste kerk in die gemeente, de Boerenkoolkerk, stichtten? In ieder geval staat aan de basis van de kerkstichting een bezoek dat D. Martens, T. Verheul en Cornelis Anthonie van Wijngaarden, Watergraafsmeerse leden van de Nederlands Hervormde kerk in Diemen, op 10 oktober 1889 afleggen bij hun predikant ds. Verhagen, en hem verzoeken met de Nederlands Hervormde kerk te verlaten om zo geraken tot eene reformatie naar Gods Woord terzijdestelling van het dwangjuk van 1816 en het weder voor geldig verklaren van de Kerkorde van 1618,1619". Volgens de in het Amsterdamse gemeentearchief bewaarde notulen van de Gereformeerde kerk staat Verhagen zeker sympathiek ten opzichte van de beginselen achte de Doleantie, maar voelt hij zich niet geneigd zich daarbij aan te sluiten. Daarop beleggen de broeders op 25 oktober 1889 een vergadering. Deze vergadering, waar ds. Verhagen, consulent ds. van Schelven (Amsterdam, president) en de burgemeester van de Watergraafsmeer aanwezig zijn, wordt zeer druk bezocht: ongeveer 160 personen zijn samengekomen in het 'Zwitschers Koffiehuis' het Wapen van Diemen.

Boerenkoolkerk

hen
"te
met

We nemen het volgende uit her verslag van deze vergadering over.

Na het zingen van Ps. 68 vers 11 ging de Pres. voor in gebed. Daarna ontwikkelde hij achtereenvolgens: Wat de kerk is, Waar de kerk is, Hoe de kerk leeft en geregeerd wordt, om met den aard, het doel en

het recht der tegenwoordige kerkelijke beweging te sluiten, waarna spreker Ps. 74:20 liet zingen om de discussie te openen. Hieraan namen slechts deel Ds. Verhagen en een ouderling, wat hoofdzakelijk hierop neer kwam: Ds. Verhagen vindt het bedroevend, dat er een twistappel geworpen was, daar alles nu zoo goed ging en hij met veel zegen alhier arbeidde. Ds. v. Schelven wees Z.Eerw. er op, dat er tweeërlei soort van twistappel was: van God en van de menschen. Ds. V. beweerde nu eens, dat de kerk alleen door getuigen moet genezen en de verkeerden uit de kerk slechts moeten uitgedaan op de wijze, waarop Judas uitviel, n.l. doordat zij zich zelve afsnijden, terwijl hij een oogenblik daarna instemming betuigde met wat de Heidelb. C. van de sleutelmacht belijdt. Het eene oogenblik ontkende hij, dat de Heilige Schrift iets zou leeren aangaande de kerkregeering, om even daarna met evenveel verzekerdheid uitgesproken, dat onze vaders terecht Rome's Hierarchie hadden verworpen als eene wijze van kerkbestuur, die niet met Gods Woord overeenkwam. Nu eens stemde hij toe, dat Gods geopenbaarde wil alleen richtsnoer van handelen mag wezen; een oogenblik later werd voor zijn gedragslijn geen andere grond aangevoerd, dan dat de Heere zoo kennelijk bezig was, verandering aan te brengen. Den eenen keer werd alle verantwoordelijkheid door hetgeen door anderen gedaan werd verre weggeworpen; en toch onmiddellijk daarna erkend dat b.v. het volk van Nederland in zijn geheel schuldig staat bij God voor de verwoesting door het opium in onze Oost-Indische bezittingen aangericht.

Drie kwartier duurde zoo deze discussie, totdat tenslotte duidelijk gebleken was, dat van gezonde argumentatie geen sprake kon zijn. De leider sloot dan ook de discussie, constateerde dat met één bwijs uit Gods Woord geput, tegen al het door hem gestelde was ingebracht. Hij eindigde met de bede, dat de Kerkeraad en met name zijn Voorzitter, nog eens Gods Woord op dit punt zouden onderzoeken en alzoo zich laten vinden tot datgene, wat op den weg zijner roeping ligt.

Hierna gaat de vergadering over in een besloten, alleen toegankelijk voor hen die met de uitgesproken beginselen instemden. Die niet medegaan, verlaten bijna allen gewillig de zaal. Slechts bij een enkele stuitte men op onwil, ofschoon door den pachter van het gebouw uitdrukkelijk wordt verklaard, dat het lokaal door de leiders dezer samenkomst was afgehuurd en zij er dus zeggenschap over hadden en de leiders duidelijk uitspraken, dat het bijwonen dezer 2^e samenkomst aan de voorwaarde van instemming was gebonden. Bij eene pooging om met den burgemeester daarover van gedachten te wisselen, werd kortweg geantwoord, dat hij als dusdanig op zijn bureau te vinden was. Men besloot voor ditmaal zich deze verkorting van zijn recht te laten welgevalen, doordien het lokaal ruimte genoeg aanbood om ongestoord zich te kunnen beraden. Alsnu werd overeengekomen een adres te richten aan den kerkeraad met het verzoek om het werk dezer reformatie ter hand te nemen. Daarna werd de volgende betuiging door de volgende personen geteekend. Onderschrevenen betuigen hunne instemming met het beginsel der reformatie, gelijk dat door de kerken, tegenwoordig in doleantie in praktijk wordt gebracht en verklaren zich bereid om tot reformatie hunner kerk te Diemen Watergraafsmeer te werken; volgen de handtekeningen. Hierna werd de vergadering met dankgebed besloten.

(wg) M. Eichelberg (wg) H. Voordewind.

Er volgt nog een brief aan de kerkeraad van Diemen, waarin met drang gevraagd wordt zich van het synodale juk los te maken. Zoals te verwachten gaat de kerkeraad van Diemen daar niet op in. De eerstvolgende vergadering vindt bij D. Martens thuis plaats, aan Ringdijk 45 bovenhuis, waarbij 16 personen aanwezig zijn. Hierover meer in de volgende aflevering van Terug naar de Bron.